

FORTIFICAȚIA BISERICII PAROHIALE EVANGHELICE DIN SEBEȘ. PROBLEMATICA DATĂRII

CĂLIN ANGHEL

Biserica parohială evanghelică din Sebeș a fost înconjurată cu o incintă, de plan rectangular, ce era prevăzută cu turnuri de apărare. Datarea acestei amenajări defensive este problematică, datorită absenței unor informații documentare sau a unor dovezi materiale certe care să încline balanța spre una dintre ipotezele formulate de-a lungul timpului. S-au conturat două ipoteze referitoare la momentul construirii fortificației bisericii: secolul al XIII-lea, ca o consecință a invaziei tătare, care a afectat și Sebeșul sau secolele XIV-XV, cu lucrări desfășurate în paralel cu cele de edificare a incintei din jurul orașului.

Din analiza unui plan al orașului, datând din 1769¹, se pot observa elementele care intrau în alcătuirea fortificației bisericii în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În primul rând, o incintă de formă aproape ovală, cu mici devieri, în dreptul capelei și în partea de est (fig. 1), apoi cinci turnuri dispuse pe perimetrul zidului: două pe latura de vest flancând poarta de acces în incintă, unul la jumătatea laturii de sud, altul în colțul de sud-est, iar ultimul în colțul de nord-vest. Turnurile, de formă rectangulară, aveau dimensiuni diferite. Cele de pe latura de vest au fost dărâmate, împreună cu porțiunea de zid de aici, în anul 1863, când s-a construit noul edificiu al Gimnaziului evanghelic C. A. În anul 1870 a fost demolată și partea de nord a curții².

Potrivit unei descrieri realizată de Ferdinand Baumann la sfârșitul secolului al XIX-lea³, fortificația era de formă aproape dreptunghiulară, lungă de 88 m și lată de 52 m. Avea două turnuri, probabil de poartă, care au fost transformate ulterior; cel de sud-est în casă parohială, în anul 1623, iar cel de vest în casă pentru paracliser, în 1725⁴.

Acum, din fortificația bisericii se mai păstrează o porțiune din curtea sudică aflată între clădirea fostului gimnaziu german și fostul turn din colțul de

¹ Michael Fleischer, „Eine bisher unbekannter Stadtplan von Mühlbach vom Jahre 1769”, în *ZfSL*, IV (1983), p. 129-136.

² Andreas Heitz, „Alt-Mühlbach. Kreuz- und Querzüge durch unsere Stadt und Gemeinde an der Hand unserer alten Matrikeln”, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, Hermannstadt, nr. 6166, 6167, 6168, 6170, 6171, 6172, 6173 (1894), (apud *Sebeș. Atlas istoric al orașelor din România. Vol. III, Fascicula 2*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. XII).

³ Ferdinand Baumann, „Zur Geschichte von Mühlbach“, în *Programm des vierklassigen evangelischen Gymnasiums A. B. und der damit verbundenen Elementar-Volksschule in Mühlbach*, 1882, p. 14.

⁴ Gheorghe Anghel, „Fortificația orașului Sebeș”, în *Apulum*, XIV (1976), p. 151.

sud-est. Zidul, gros de 1,2 m și înalt de 6 m⁵, a fost executat din piatră, legată cu un mortar cu rețetar medieval, de bună calitate, dar reparațiile repetate împiedică să i se stabilească forma și dimensiunile inițiale. Parapetul zidului este străpuns de mici deschideri, pentru arme de foc, fapt care demonstrează că cetatea a fost folosită până târziu. Această porțiune de zid a supraviețuit într-o mai mare măsură și datorită faptului că pe paramentul său exterior au fost construite, de timpuriu, casele unor orășeni. În final, casele au fost îndepărtate, iar fila zidului a fost degajată la sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut.

După cum se cunoaște, în evul mediu, în baza dreptului feudal, singurul care avea dreptul de a construi fortificații de piatră era regele, în calitate de cuceritor și stăpân al pământurilor și cetăților⁶. După invazia tătarilor din 1241, însă, el va acorda și nobililor sau unor comunități acest drept. Acest drept va fi uzurpat în secolele următoare de către nobili, astfel încât aprobarea regelui va deveni, în cele din urmă, una formală⁷.

Ferdinand Baumann (1840-1911)⁸ este primul istoric care a considerat că incinta bisericii din Sebeș datează din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. După invazia mongolă din 1241, la Sebeș, ca și în multe alte localități din Transilvania, biserica a fost înconjurată cu ziduri de piatră, ca o primă fază a procesului de fortificare a așezării⁹. Mai mult, Gheorghe Anghel consideră că această primă incintă putea fi realizată de aceiași meșteri care au lucrat la bazilica romanică¹⁰. La fel, și Paul Niedermaier, plasează construcția acestei incinte la jumătatea secolului al XIII-lea¹¹.

În urma cercetării arheologice a subsolului clădirii din colțul sud-estic al fortificației bisericii, cu ocazia lucrărilor de restaurare din 1961-1964 a ansamblului, arheologul Radu Heitel a descoperit fragmente din fundația unei abside, cu contraforturi, și o parte din zidul sudic care au aparținut unei capele (fig. 2). Capela a fost construită în perioada de după invazia tătară, mai precis în

⁵ *Ibidem*.

⁶ Idem, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 9.

⁷ *Ibidem*, p. 10.

⁸ A fost profesor și rector al Gimnaziului evanghelic din Sebeș. În acest sens, J. Trausch, Fr. Schuller, H.A. Hienz, *Schriftsteller – Lexikon der Siebenbürger Deutschen*, Böhlau, 7/II, 1983, p. 20 - 21; Călin Anghel, „Din istoriografia sașilor ardeleni: Ferdinand Baumann (1840-1911). Preliminarii”, în *AUA hist.*, 8 (2004), p. 125-130.

⁹ Anghel, *Fortificația*, p. 152.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Paul Niedermaier, *Siebenbürgische Städte. Forschungen zur städtebanlichen und architektonischen Entwicklung von Handwerksorten zwischen dem 12. und 16. Jahrhundert*, București, Editura Kriterion, 1979, p. 192-193.

cel de al treilea sfert al secolului al XIII-lea¹². Această descoperire a complicat și mai mult problema datării fortificației bisericii.

Dacă admitem ipoteza lui Ferdinand Baumann, și considerăm că incinta a fost ridicată în secolul al XIII-lea, trebuie găsite răspunsuri la câteva întrebări:

- până unde se întindea fortificația spre est?
- capela amintită mai sus, amplasată la mică distanță de absida bazilicii romanice, a fost ridicată în afara incintei, în cazul în care admitem că aceasta exista deja, și de ce?
- cum se poate interpreta orientarea capelei, în relație cu bazilica romanică, ținând cont de faptul că prima construcție respectă cu strictețe orientarea est-vest?

Dacă admitem că ambele construcții au fost ridicate în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, un posibil răspuns la cea de a doua întrebare ar fi că această capelă a fost construită la scurt timp după finalizarea fortificației, iar spațiul redus, delimitat de incintă, nu a permis ridicarea ei în interior. O posibilă plasare a capelei în afara incintei ar putea explica și orientarea ei în raport cu bazilica romanică.

Nu se cunoaște momentul în care capela și-a schimbat destinația și a suferit modificări. Theobald Streitfeld consideră că la sfârșitul secolului al XIV-lea sau la începutul secolului al XV-lea, ea și-a pierdut funcția de edificiu sacral. Același autor afirmă că este posibil ca fortificația bisericii să nu se fi ridicat în secolul al XIII-lea, așa cum susținea Ferdinand Baumann, ci să se fi construit în paralel cu cea a orașului (sfârșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea). În acest context, la momentul realizării turnurilor, capela a fost încorporată în cel din colțul de sud-est, iar în partea de nord a corului s-a construit o altă capelă dedicată Sf. Iacob¹³. Acest turn a suferit transformări repetate, ca cea din 1716, când a fost pregătită pentru a adăposti Primăria orașului. Turnurile porții și cele de flancare erau dispuse spre exteriorul incintei, iar topografia lor ar putea sugera că au fost executate abia în a doua jumătate a secolului al XV-lea.

Referitor la datarea fortificației bisericii, o părere asemănătoare are și Radu Heitel, care a făcut parte din colectivul ce a lucrat la restaurarea bisericii din anii '60 ai secolului trecut. El afirmă că cercetările arheologice au demonstrat că zidul de incintă a fost ridicat în a doua jumătate a secolului al XV-lea, atunci când au avut loc lucrările de racordare a corului gotic la vechiul corp bazilical¹⁴. Adrian A. Rusu semnalează, la rândul său, faptul că datarea

¹² Theobald Streitfeld, „Mittelalterliche Kapellen in Mühlbach”, în *Studien zur siebenbürgische Kunstgeschichte*, Köln-Wien, 1976, p. 118-119.

¹³ *Ibidem*, p. 129.

¹⁴ Radu Heitel, *Monumente medievale din Sebeș-Alba*, București, Editura Meridiane, 1964, p. 22.

acestei incinte în a doua jumătate a secolului al XIII-lea nu se bazează pe nici o dovadă concretă, verificabilă¹⁵.

În situația în care acceptăm drept corectă ipoteza conform căreia lucrările de fortificare a bisericii s-au desfășurat în paralel cu cele de la incinta orașului, apar câteva aspecte ce trebuie clarificate. Analizând planul orașului, datând din 1769, pe care este reprezentată și fortificația bisericii, un detaliu intrigă: devierea pe care o face zidul în dreptul capelei din partea de nord-est a corului bisericii (care datează de la începutul secolului al XV-lea) și care arată ca și când s-ar fi realizat o extindere a unei incinte preexistente cuprinzând în interior și noua construcție (fig. 3); situația a fost confirmată recent și de o săpătură arheologică de salvare¹⁶.

Un alt aspect greu de clarificat, și în această situație, este cel al momentului începerii lucrărilor de construcție a incintei. Se știe că s-a renunțat cu mare greutate la ideea construirii noului corp bazilical gotic, de tip hală și că lucrările de racordare a celor două corpuri de clădire au început la jumătatea secolului al XV-lea. Dacă biserica de tip hală ar fi fost finalizată după planul inițial, noul corp bazilical ar fi fost cu mult mai lung, înspre vest, noua construcție urmând să fie comparabilă cu Biserica Neagră din Brașov, care măsoară aproximativ 80 m. În cazul în care fortificarea bisericii ar fi început înainte ca acest plan să fie abandonat, incinta trebuia să se întindă, spre vest, pe o suprafață cu mult mai mare.

De asemenea, se poate pune și întrebarea dacă era necesară ori posibilă fortificarea bisericii în paralel cu cea a orașului, în condițiile în care se derulau lucrări importante și la biserica parohială, anume racordarea corului (lărgit și transformat) la corpul bazilical.

O ultimă ipoteză acreditează ideea potrivit căreia a existat în jurul bazilicii romanice o incintă datând din a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Părțile de nord-est și de est ar fi fost demolate când a început construcția corului gotic (în a doua jumătate a secolului al XIV-lea) și ar fi fost refăcute în prima jumătate a secolului al XV-lea¹⁷ sau, mai degrabă, la jumătatea aceluiași secol. Incinta bisericii nu a fost amintită în contextul cuceririi orașului de către turci în 1438, probabil din cauză că părțile de nord-est și est erau demolate¹⁸. Ulterior, incinta a fost extinsă astfel încât să cuprindă atât corul cât și noua

¹⁵ Adrian A. Rusu, *Castelarea carpatică: fortificații și cetăți din Transilvania și teritoriile învecinate (sec. XIII-XIV)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2005, p. 352-353.

¹⁶ Săpătură condusă de arheologul Cristian I. Popa (vezi *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2006*, CIMEC, 2007, raport nr. 212, colectiv: Cristian Ioan Popa, Ovidiu Ghenescu și Radu Totoianu).

¹⁷ Teodor O. Gheorghiu, *Apărarea urbană în centrul și estul Europei în Evul Mediu*, București, Editura Simetria, 2000, p. 132.

¹⁸ Niedermaier, *Siebenbürgische Städte*, p. 193.

capelă ridicată în partea de nord a acestuia și i s-a modificat forma planului din eliptic în dreptunghiular¹⁹. Acum a fost dezafectată și capela din sud și transformată în turn al noii fortificații²⁰.

Această ultimă supoziție pare a răspunde, cel mai convenabil, majorității întrebărilor care au apărut în cazul celorlalte ipoteze, însă nu există nici pentru ea dovezi materiale sau documentare care să o susțină.

Variatatea opiniilor, pe care o constatăm chiar în rândul membrilor colectivului care a participat la cercetarea și restaurarea ansamblului, ne determină să afirmăm că problema datării incintei bisericii rămâne încă deschisă, iar o cercetare arheologică viitoare a acesteia va aduce, sperăm, elemente noi care să confirme una dintre ipoteze.

Fig. 1. Sebeșul în anul 1769 – orașul interior, detaliu
(după *Sebeș. Atlas istoric*, pl. VIII)

¹⁹ Mariana Angelescu, Gustav Gündisch, Albert Klein, Harald Krasser, Theobald Streitfeld, „Restaurarea unui monument de arhitectură din epocile romanică și gotică în cadrul ansamblului de monumente feudale de la Sebeș-Alba”, în *Monumente Istorice. Studii și Lucrări de Restaurare*, 1 (1967), p. 114.

²⁰ Streitfeld, *Mittelalterliche Kapellen*, p. 129.

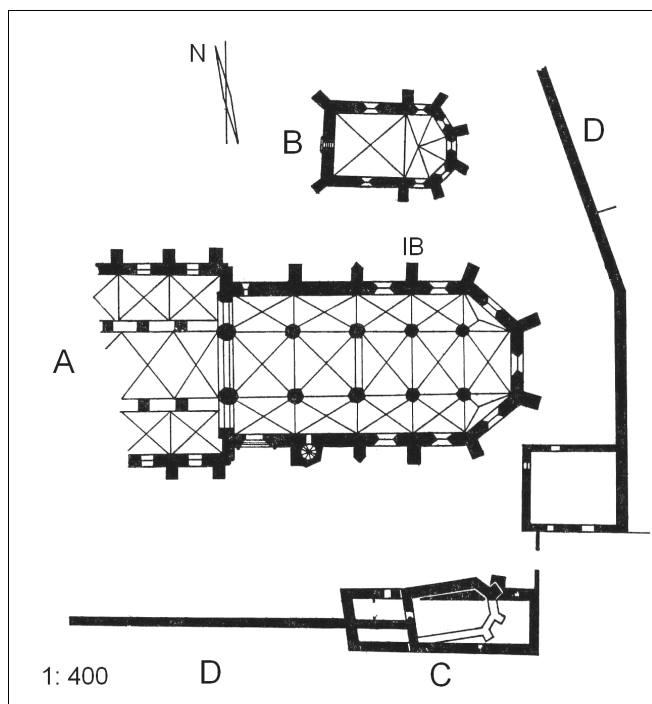

Fig. 2. Ansamblul architectural al Pieței Mari a orașului Sebeș – detaliu (cf. Streitfeld, *Mittelalterliche Kapellen*, p. 114). A – biserica parohială Sf. Maria; B – capela datând de la sfârșitul secolului al XIV-lea sau începutul secolului al XV-lea; C – fundație de capelă (a doua jumătate a secolului al XIII-lea); D – fragmente din incinta bisericii.

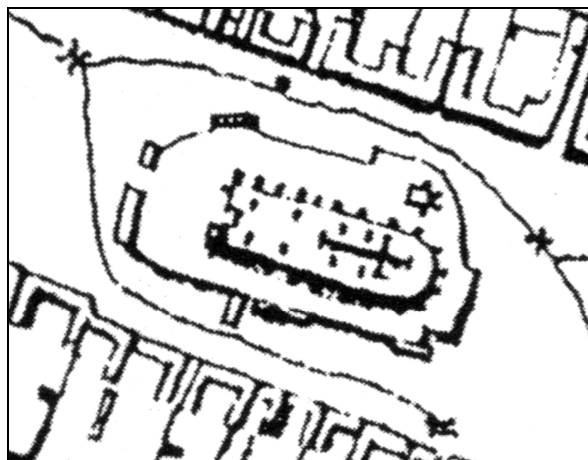

Fig. 3. Sebeșul în anul 1769 – fortificația bisericii, detaliu (după *Sebeș. Atlas istoric*, pl. VIII).